

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: “Таптым-ау сені”)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	МаксUTOва Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinary terms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

«ЖЕР-АНА» ҰҒЫМЫНЫҢ МАҒЫНАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Меліс Айшырақ Медғатқызы

aishok_051995@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультеті, «Қазақ тілі мен әдебиеті»
мамандығының 2-курс докторанты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Қ.Қ. Сарекенова

Қазақ мәдениеті мен дүниетанымында табиғатпен өзара байланыс ерекше маңызға ие, әрі оның әрбір элементіне деген құрмет жоғары бағаланады. Осы құбылыстың бір айғағы ретінде халқымыздың дәстүрлі түсініктерінде «Жер-Ана» ұғымы ерекше орын алады. Жер-Ана – тіршіліктің қайнар көзі, адам өмірінің негізі болып табылатын табиғаттың ажырамас бөлігі. Бұл ұғым халықтың рухани әлемінде терең мәнге ие болып, қазақтың фольклорында, аңыз-әңгімелерінде, салт-дәстүрлері мен наным-сенімдерінде кеңінен көрініс тапқан. Қазақ халқының танымында Жер-Ана – өмірдің анасы, оны тіршіліктің бастаушысы ретінде көреді. Қазақтың көптеген аңыздары мен эпостық жырларында Жер-Анаға деген құрмет, оның адамзатқа берген ризашылығы туралы айтылады. Бұл ұғымның қазақ мәдениетінде ерекше орны бар екені сөзсіз. Қазақтар табиғатты тірі жандар ретінде қабылдайды, олармен өзара тығыз қарым-қатынас орнату маңызды деп санайды. Жер-Ана – бұл халықтың тіршілігін сақтаушы, оның денсаулығы мен бейбітшілігін қорғаушы күш. Бұл мақалада «Жер-Ана» ұғымының «киелі жер», «табиғат» атты мағыналық өрістерін талданады.

«Жер-Ана» мағыналық өрістерінің бірі – бұл *«киелі жер»*. Ата-бабаларымыз туған жерін жауға да, дауға да бермей, көзінің қарашығындай сақтай білгендігі жайлы аңыз-әңгімелер көп кездеседі. Жер-Ананың, киелі судың қасиеттерін ерекше бағалай білген. Ертедегі Түрік қағандығының көрнекті мемлекет қайраткері, қолбасшысы, әрі ойшыл кемеңгері Тоныкөкке орнатылған ескерткіште мынадай жазу бар:

Тәңірі Ұмай, қасиетті Жер-Су,

Бізді қорғайды, ойлану керек [1, 165]

Мұндағы «Жер-Су бізді қорғайды» деген сөздерде терең тұжырым бар. Халқымыздың сан ғасырлық өмірден түйген, көкірек көзінің сүзгісінен өткен даналық нақыл сөздерінің әрі дүниетанымдық, әрі тәрбиелік мәні зор. *«Ханның қасында болғанша, бұлақтың басында бол»* – деген өсиет нақылда мағынасы мазмұнды ұғым жатыр.

Ерте дәуірдегі түркі мемлекетінің көрнекті әскери қолбасшысы Күлтегін өз елі мен жерін қорғауды ұрпақтарына өсиет етіп қалдырған. Белгілі ғалым әрі ақын Ә. Табылдиев «Күлтегіннің өсиеті» деген жыр жолдарында арғы бабаларымыздың ұлағаты мол аманатын былай деп жеткізген:

...Жер-ананың гүлзары боп орнаңдар,

Ел-ананы басқыншыдан қорғаңдар.

Халқын бай қып көркейтіңдер сақталсын,

Алтын байлық өзен-көлдер, ормандар [2, 35].

Қазіргі кезде өзіміз иелік етіп отырған ұлан байтақ жерімізді ата-бабаларымыз аттың жалында, түйенің қомында жүріп білектің күшімен, найзаның ұшымен қорғауы және оны сақтап қалуы тарихта теңдесі жоқ ұлы батырлықтың белгісі деп білеміз. Бабаларымыздың осындай асыл қасиеттерін бағалай білген К. Салықов өзінің жүрегінен шыққан жыр шумақтарында өте орынды атап өткен:

*Сұлу Көкше, өр Алатау арасы,
Бәрі тұтас қазағымның даласы.
Сонша жерді сойылымен қорғаған,
Бабаларым осал емес-ау шамасы... [3, 86]*

Елді қорғау, жерді қорғау дәстүрі ұрпақтан-ұрпаққа асыл мұра ретінде жалғасып, сабақтасып, келе жатқан өмір шындығын жырға қосқан жыраулардың бірі Нұртұған Кенжеғұлұлы «байладым басты өлімге, мақпалдай шөбі түрленген атамекен жер үшін» [4, 86] – деп толғайды.

Бабаларымыздың өз ұрпақтарына қалдырған өнегелі өсиеттерінде де туған жердің тағдыры ерекше орын алады:

*Қылса да дұшпан қастығын,
Жолдасы бол жақсының.
Елді, жерді қорға деп,
Балам саған тапсырдым [4, 213].*

«Жер-Ана» ұғымының сипатын аша түсетін мағыналық өрісінің бірі – бұл «табиғат» ұғымы. Табиғат – барлық тіршілік атаулының құтты қоныс-мекені, алтын ұя бесігі, бар байлықтың ырыс, қазынасы. Ал, адам үшін табиғат ең қасиетті де, қастерлі ұғым. Өйткені адамның өзін дүниеге алып келген аяулы да ардақты анасы, сондықтан да адамның табиғатты «Ана» деп құрметтеуінде де өте терең танымдық та, тағылымдық және тәрбиелік мәні зор ұғым жатыр. Ж. Молдағалиевтің мына жыр жолдары соның бір дәлеліндей:

*Туған жерді Анам демей не дейін,
Туған жерді панам демей не дейін.
Туған жермен асқақ менің ән-жырым,
Туған жермен асқақ менің мерейім [4, 353].*

Түркі халықтарының дүниетанымында ежелгі заманда шешуші қызмет атқарған Тәңір, Ұмай, Өтүкен ұғымдары бүгіндері ұрпақтарды бабалар дәуірімен тоғыстыратын мифологиялық сырлы символдарға айналды. Бұл рәміздер мәдениет пен өнерде жаңғырып, көркемдік тәсіл ретінде қолданылып жүр. Мысалы, Абай ежелгі Тәңір-әке, Жер-ана жұптық ұғымын әсемдікпен әрлеп, өлеңінде былайша көрікті теңеулерге айналдырады:

*Безендірген жер жүзін Тәңірім шебер,
Мейірбандық, дүниеге нұрын төгер.
Анамыздай жер иіп емізгенде,
Бейне әкеңдей үстіңе аспан төнер[4, 125].*

Ақын Ш.Құдайбердіұлы «Күн – атам, анық Жер – анам» деген өлеңінде байырғы түсініктегі аспан мен жердің байланысын былайша жаңғыртады:

*Жан беріп жарық, жылы нұрдан,
Күн атам жерді буаз қылған...
Жанымыз Күннен келген нұрдан,
Тәніміз топырақ пенен судан.
Күн - атам, анық Жер - анам.
Бірі нұр беріп, бірі - тамақ,
Өсірген күтіп, әлпештеп-ақ[4, 185].*

Ақын С. Тұрғынбеков осы ойды жалғастыра келіп, Жер-Ананың адам өміріндегі алатын орнын өлең арқылы былай жеткізеді:

*Заман бар ма тарихын тыңдатпаған,
Әр тарауы, әр жолы қымбат маған.
Жер деген бір тірі Адам,
Ана зой ол – бәрімізді, әлдилеп, құндақтаған[5, 32].*

«Табиғат-Ана», «Жер-Ана», «Отан-Ана» деген киелі сөздердегі «Ана» деген сөздің қосылып айтылуында зор мән бар, яғни бұл сөздер адамды дүниеге әкелуші, әрі оған өмір сыйлап, өз перзенттеріндей аялы алақанымен аялап, жүректегі ең ыстық ықыласы арқылы бүкіл мейірім шапағатын арнайтын аяулы да ардақты «Ана» деген ұғымды нақтылай түседі.

Халқымыздың табиғатқа деген ерекше жанашырлық сезімі бұрынғы атабабаларымыздың өмір өнегесінен де байқалады. Күллі түркі халқының данышпаны саналатын Х ғасырда өмір сүрген Қорқыт атаның артына қалдырған мұраларында *«асқар тауларың құламасын, саялы ағаш сынбасын, қанаттарың қырқылмасын»* деген ұғымдар да, туған жеріңнің табиғатын аялай білңдер деген аталы сөздер.

Табиғатты аялау, оған үнемі жанашырлық сезіммен қамқорлық жасап отыру атабабаларымыздың ұрпақтарына ұран етіп қалдырған аманаты екен.

Көрнекті жазушы Шерхан Мұртаза «Өз үйінді қорлама» деген шағын тұжырым толғауында осыған қатысты былай дейді:

«...Адам да құстар сияқты өмірбақи алып байтеректің бір бұтағын паналап тіршілік етеді. Сөйте тұра, сорлылар, сол өзі паналайтын бұтақты балталап шаба береді. Бұтақ құласа, өзі құлайтынын сезбейтін қандай мақұлық?!.. Ойсыраған орны толмас бір кем дүние...» дей келе, «...құмырсқа екеш құмырсқа да өз илеуін қорғайды. Ал адамдар өз үйін (табиғатты) қорлайды» [6, 56], – деп ойланарлық қортынды жасаған.

Әрбір халықтың өзінің кіндік қаны тамған, өркен жайып өскен жерінің табиғаты оның тұла бойындағы адамгершілік ақыл-ой парасатымен үнемі тамырласып та, тағдырласып та жатады.

Адам баласы дүниеге келгенде алғаш рет өзімен өзектес туған жердің ауасымен тыныстап, табанына туған жердің киелі топырағының табы арқылы бар жақсылық қасиеттер дариды. М. Әуезов өзінің 1918 жылы жазылған шағын мақаласында табиғаттың адам өміріндегі маңызын: *«Адамға қорек беретін – табиғат; адамның тұрмысын, кәсібін, жан сипаттарын һәм түрлі түрге салатын табиғаттың шарттары; әр халықтың мінезі, қылығы, салты, пейілі, талабы, жігері өз маңайындағы табиғат әсерінен пайда болады» [7, 256]* – деп дәп басып айтқан.

Халық ұғымында «табиғат» – деген ұғым туған жер сөзімен мағыналас, әрі мазмұндас айтылады. Жоғарыда осыған қатысты ақындардың өлең жолдарынан мысал келтірген болатынбыз. Мына мақалдарда соның дәлелі деп айта аламыз: *«Туған жерге туыңды тік», «Туған жердің түйе аунайтын топырағы да киелі, туған жердің түйе жейтін жантағы да киелі», «Жері байдың – елі бай», «Қара жер қарыз арқаламайды», «Жер – Ана, ел – бала», «Тозған жерде тоқшылық болмайды», «Күте білсең – жер жомарт» және т.б.*

Біздің қазіргі кезде күнделікті ауызымыздан тастамай айтып жүрген экологиялық мәселелерімізге қазақ халқы ертеден-ақ ерекше мән беріп, барлық тұрмыс-тіршілігін соған сәйкес жүргізе білген. Мысалы, «обал» және «сауап» деген ұлағатты сөздерді естен шығармау қажеттігін қатал ескерткен. Бұл да халық танымындағы жер-ананың бір сипаты табиғатқа деген сүйіспеншілікті көрсетеді.

Ақын Ғұзыхан Ақпанбек халықтың экологиялық тағылымын былайша суреттеп берген:

*Көшкен кезде жерошақты,
Тегістейтін, топырақпен жабатын.
Жанды, жансыз бар ғаламның,
Бабын, тілін табатын
Білгендері кез келгенді,
Жамандықтан тыятын.
Бар тыйымның түсінігі,
«Обал» деген жалғыз сөзге,
Жалғыз сөзге сиятын [4, 183].*

Әрбір табиғат байлықтарына және оның жеке туындыларына да арнайы айтылатын экологиялық тыйым сөздер халық арасында кеңінен таралған. Ондай тыйым сөздердің тағылымдық та, тәрбиелік те мәні зор. Мысалы, күнделікті өз мұқтажымызды өтеп жүрген ауыз судың тазалығын сақтауға арналған көптеген тыйым сөздер «суға түкірме», «суды ластама», «бұлақты былғама», «су ішкен құдығыңа түкірме», «өзің ішетін суға өлген ит тастама» және т.б. бар.

Халқымыздың әрбір экологиялық тыйым сөздері халықтық тәрбиенің қайнар көзі. Мұндай өнегесі мол экологиялық тақырыптағы тыйым сөздерді балалардың жүрегіне жеткізуді жыр жолдары арқылы ақын Өтепберген Ақыпбекұлы былайша өрнектейді:

*Пір тұтып табиғат – Ананы,
Пұшайман күйге оны түсірме.
Пайдалы іс істе саналы,
Пәк болып, жер, суға түкірме!
Пәк болу – адалдық ұққанға,
Пейілмен зейін қой білімге.
Парасат пайыммен құстарға,
Пана бол, үркітпе бірін де! [4, 93]*

Халқымыздың ырымында түнде су әкелу қажет болған жағдайда су алуға барған адам суды қастерлеп оған тас лақтырып, ұйқысынан оятып барып, одан соң су атасы Сүйлейменнен рұқсат сұрайды. Олай етпеген жағдайда алған су арам болады деп есептелген:

*Су атасы – Сүлеймен,
Айдыныңа тас аттым.
Рұқсат ет балаңа,
Су алуға болама?
Түн ұйқыңды ояттым.
Тұнығыңды қорғаймын,
Лайласам оңбаймын.
Су атасы – Сүлеймен,
Рұқсат ет балаңа,*

Су алуға болама? [4, 48] – деп, үш рет қайталап, алдын ала су иесінен кешірім сұрағандығын ауыз әдебиеті үлгілерінен байқаймыз.

Халқымыздың табиғатқа деген аса зор сүйіспеншілігі және табиғатты көзінің қарашығындай сақтап келуі жайлы құнды деректер қазіргі өскелең ұрпақтарға үлгі-өнеге боларлық даналық асыл мұралар, ұлағаты мол ұғымдар, мағынасы терең мақал-мәтелдер, ғибратты нақыл сөздер, ақиқатты аңғартатын аңыз-әңгімелер арқылы жетіп отырды. Бұның барлығында халықтың таным-түсінігі, болмысы жатқаны айдан анық.

Халқымыздың ұғымында «қара жер», «қара орман», «қара қазан» деген сөз тіркестеріндегі «қара» деген сөз «киелі», «қасиетті» деген ойды білдіреді. Талай ғасырлар өзіне сая боған орманды халқымыз «қара орманым» деп ерекше қастерлеген. «Бабалар еккен шынарды, балалары саялайды» деп, әрбір ағаштың өзін де аялауға үйреткен. «Атаңнан мал қалғанша тал қалсын» деген өсиет сөздерде де зор мән бар. Мұның барлығы халық танымындағы табиғатты аялауға қатысты қалыптасқан ұғымдар.

Қазақ халқының «Жер-Ана» ұғымы – терең философиялық мәнге ие, бұл ұғым халықтың табиғатпен тығыз байланысын, оған деген құрметін және оны қорғау қажеттілігін көрсетеді. Жер-Ана қазақ тілінде тек жердің өзі ғана емес, сонымен қатар оны қорғаушы, сақтаушы, өмір сүрудің негізі ретінде бейнеленеді. Осылайша, қазақтың дүниетанымында Жер-Ана ұғымы табиғатпен үйлесімділікті сақтау, оның киелігін түсіну және құрметтеу арқылы адамзаттың рухани өмірі мен күнделікті тіршілігінің маңызды бір бөлігі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Айдаров Ғ. Орхон ескерткіштерінің тексі. – Алматы, 1990. – 220 б.
2. Табылдиев Ә. Ғажайып бақ: өлеңдер. – Алматы: Жазушы, 1966. – 46 б.
3. Салықов К. Күзгісарын. – Астана: Елорда, 2005. – 291 б.
4. Жеті ғасыр жырлайды: XIV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары; құраст. Е. Дүйсенбайұлы. – Алматы: Жазушы, 2004. – 400 б.
5. Тұрғынбеков С. Жерорта: жыр кітабы. – Алматы: Жазушы, 1999. – 208 б.
6. Шерхан М. Мыңбұлақ: әңгімелер мен хикаяттар. – Алматы: Жазушы, 2007. – 320 б.
7. Әуезов М. Шығармаларының елу томдық жинағы. Т 5.– Алматы: Жібек жолы, 2014. – 399 б.

ӘОЖ 8123

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ КИНОСЫНДАҒЫ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР (КОМЕДИЯ ЖАНРЫ НЕГІЗІНДЕ: “ТАПТЫМ-АУ СЕНІ”)

Муратбаева Жансая Кенжебаевна

muratbayevavazh@gmail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультеті Қазақ тілі әдебиеті мамандығының 2-курс магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – А.Б. Бейсенбай

Киноны талдау мен түсінудің әртүрлі аспектілерін, сонымен қатар қазіргі кинода қолданылатын тілдің ерекшеліктерінен тұрады. Дэвид Борвелл, Лаура Мульви, Серджо Леоне, Дэвид Линч, Кристин Томпсон еңбектері негізінде “Кинотілі” әдістемесіндегі аспектілер Кадр және өңдеуді талдау; Дыбыс дизайны; Сценарий және диалог; Жанр ерекшеліктерін қамтиды. Киноның тілдік ерекшелігі сценарий мен диалог негізінде зерттеліп, қимыл-қозғалыс тілі, эмоция тілі де қатар зерттелуде. Бұл жұмыста тілдік белгілерге белгілі бір тілді немесе тілдер тобын сипаттайтын әртүрлі белгілер мен элементтер жатады. Тілдік белгілер контекстке, әлеуметтік өзгерістерге және уақытқа байланысты өзгеруі мүмкіндігін ескере отырып, таңдап алынған фильмнің тілдік ерекшеліктерін анықтау үшін төмендегі құрылым жоспарланды:

1.Фонетика және дыбыс жүйесі: Тілдің дыбыстар жүйесін және фонемаларын зерттеу. Дыбыстардың айтылу ерекшеліктерін анықтау.

2.Сөздік қор: Белгілі бір тілге тән ерекше сөздер мен сөз тіркестерін талдаңыз. Жаргондардың, идиомалардың және фразеологиялық бірліктердің қолданылуын анықтау.

3.Грамматика: Тілдің грамматикалық құрылымдарын зерттеу. Сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін анықтау.

4.Әлеуметтік мәдени ерекшеліктер.

Киноның тілдік ерекшелігін зерттеу және оның әдістемедегі орнын көрсету үшін комедия жанрына сай бүгінгі күні Қазақстан бойынша кассалық рекорд жасаған «Таптым-ау сені» фильмі таңдалды. Жұмыстың қазақ тілі әдістемесіндегі мақсаты **ewa english, duolingo бағдарламаларын негізге ала отырып қазақша фильмдердің сөздік бағдарламасы, тіл үйрену қолданбасын жасау үшін сөздікке материал жинақтау.** Өзектілігі тіл үйретудің медиақорын жасақтауда. Тілдің дыбыстар жүйесін және фонемаларын зерттеу. Дыбыстардың айтылу ерекшеліктерін анықтау мақсатында фильмдегі сөздердің дыбыстық ерекшеліктері анықталды.